

L7 FONETIKA, FONOLOGIE (Černý 75-98, Ostrá, Spitzová – 23-30)

A. Fonetika – zkoumání hlásek/zvuků z hlediska **způsobu** a **místa** artikulace /vzniku u mluvčího (fonetika **artikulační**) a z hlediska jejich příjmu posluchačem (fonetika **auditivní**) (fonetika akustická – zkoumá otázky přenosu zvuku prostředím). Základní jednotka = **hláska/fón**. Dělení hlásek na samohlásky a souhlásky (systém samohlásek, systém souhlásek)

1. **Samohláskový (vokalický) systém** – srov. např. čeština a její vokalický systém, dělení samohlásek podle **pozice jazyka** a podle **tvaru rtů**: samohlásky přední (i, e), střední (a) a zadní (u, o) vysoké (i, u,), středové (e, o) nízké (a). Srov. dále složitější vokalické systémy (italština - protiklad otevřeného a zavřeného *e* a *o*, francouzština – nosové samohl. + další (*langue, mon, un, une, un peu, jeune, petit(e)*, němčina, angl., atd.)

Kvantita/délka (durata)

Spojení dvou samohlásek = diftong (klesavý, stoupavý), spojení tří samohlásek = triftong (*miei, tuoi* atd.) + hiát

2. **Souhláskový (konsonantický) systém** – např. **italština** (srov. konsonantický systém anglický nebo český).

Klasifikace (třídění) konsonantů:

a) Podle způsobu artikulace na:

- **závěrové/okluzívy** (occlusive), akusticky explozívy (esplosive), (např. p, b, d). Doplňkovou nosní rezonancí vznikají závěrové nosové/okluzívy nazální (nasali), např. /m/
- **polozávěrové/semiokluzívy (semioclusive)**, akusticky afrikáty (affricate): /ts/, /dz/, tʃ, dʃ/
- **úžinové/konstriktivy** (costrittive), akusticky třené (frikativy/fricative) /f/, /v/, /ʃ/, /s/ /z/ + bokové/laterály (laterale) /l/ + kmitavé/vibranty (vibrante) /r/ (+ české /ř/)

b) Podle místo artikulace – popis artikulačních orgánů → dělení/klasifikace hlásek podle toho, které artikulační orgány se při jejich artikulaci/vzniku uplatňují:

- retné/labiály/labiali /+obouretné/retoretné/bilabiali/
- zubné/dentály/dentali /+retozubné/labiodentili/
- dásňové/alveoláry/alveolari
- tvrdopatrové /palatály/palatali
- měkkopatrové/veláry/velari
- hrtanové/laryngály /h/

c) podle doprovodného rysu znělosti

3. Segmentace promluvy

- **Fonetika** dále studuje dělení slov na **slabiky** (slabičné jádro, slabikotvorná schopnost samohlásek + některých souhlásek (r – krk., l – ml-ha, m – se-dm). Apertura se kryje s jádrem slabiky. Otevřená slabika začíná strikturou a končí aperturou (ty), zavřená slabika začíná aperturou a končí strikturou (on) – srov. italština).
- **Mluvní takt** – více slov spojených jedním přízvukem (´dám ti to, ´nedám ti to, ´dej mi to, ´neber mi to atd., par´lare, par´larti, non par´larmene).

4. Suprasegmentální prvky

Vedle hlásek, tj. už nedělitelných – nesegmentovatelných jednotek fonetika studuje **suprasegmentální prvky** (prvky **prozodické**):

- **přízvuk** – odlišuje silou a výškou hlasu jednu slabiku ve slově od dalších (srov. pozice přízvuku v češtině, italštině, fr., angl.).

Přízvuk větný zdůrazňuje slovo, které je nejdůležitější z hlediska informační struktury výpovědi.

Z hlediska pozice přízvuk **stálý** (čeština na první, polština na předposl, fr. na poslední) x pohyblivý, přízvuk hlavní a vedlejší.

Přízvuk v italštině z hlediska pozice:

parole tronche (slova komolá)

parole piane (slova rovná)

parole sdrucciole (slova klouzavá),

parole bisdrucciole (slova dvojklouzavá)

parole trisdrucciole (slova trojklouzavá)

parole quadrisdrucciole (slova čtyřklouzavá)

- **Intonace** – srov. intonace italské věty – stoupavě klesavá u tzv. oznamovacích vět, stoupavá u tzv. zjišťovacích otázek, klesavá u tzv. doplňovacích otázek. Intonace má distinktivní funkci.

Intonace slabičná – výrazně distinktivní funkci v čínštině – slabičnou intonací se odlišuje význam slov.

B. Fonologie – zkoumá hlásky z hlediska jejich rozlišovací schopnosti

1. Základní jednotka = **foném** = hláska, která má rozlišovací schopnost. Každý jazyk má přesně vymezený počet fonémů. Foném je abstraktní jednotka, která může mít řadu konkrétních realizací (srov. individuální výslovnostní varianty mluvčích, aniž tyto varianty odlišují slova různého významu.) Foném lze ji definovat jako **souhrn distinktivních rysů**.

Srov. č. **den x ten, gen, jen, len, sen, ven, cen**

It. **padri, madri, ladri, pesca x pesca, amore, amare**

Francouzské **jaune** x **jeune**

Anglické **thin** x **sin** NEBO **sin** x **sing**.

Foném je nejmenší jednotka, ke které lze dojít členěním konkrétní promluvy (parole).

2. **Soubor fonémů** daného jazyka tvoří **system**. V rámci tohoto systému se fonémy od sebe odlišují určitými příznaky (vlastnostmi). Vznikají tak mezi nimi **vztahy protikladu** neboli **fonologické opozice**. Dva fonémy se mohou lišit jen jedním rysem *t x d* rysem znělosti = opozice privativní, nebo se mohou lišit více než jedním rysem - *t x b* - opozice ekvipolentní (dále Černý s.97)
3. **Fonologie** studuje i pravidla možných **kombinací fonémů**. Zde srov. možnosti češtiny kombinovat do slov pouze souhlásky (hrst, prst, krk), na rozdíl od italštiny, která tuto možnost vylučuje (manciata, dito, collo).